

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Д.Ф 4/2023
Пенітенціарної академії України
доктору юридичних наук, доценту,
заслуженому юристу України
Садігу ТАГІЄВУ

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Богатирьова Івана Григоровича на дисертацію Барбарош Лариси Миколаївни «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні», поданої на захист до разової спеціалізованої вченої ради у Пенітенціарній академії України на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Барбарош Л.М. матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями за обраною темою дає підстави стверджувати, що аспіранткою проведено достатньо ґрунтовний науковий аналіз обраної теми, виявлено новизну опрацьованих питань, сформульовано наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист.

Отже, на підставі зазначеного, робимо узагальнення про те, що аспірантка досягла поставлених перед нею цілей, роботу виконала на високому науковому та методологічному рівні, що підтверджується основними параметрами, які висувуються до дисертацій означеної наукової спеціальності.

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Виконана Барбарош Л.М. дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» за обраною темою є своєчасною у сучасних умовах реформування правоохоронної системи України, а тому характеризується актуальністю, має теоретичне та практичне значення, про що аспірантка переконливо доводить у вступній частині свого наукового дослідження.

Оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, варто зазначити, що аспіранткою вдало вибрано тему дисертаційної роботи, визначено мету й

завдання дисертаційного дослідження, його об'єкт та предмет, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, зазначено про їхню апробацію, а також вказано структуру й обсяг дисертації.

Абсолютна більшість висновків і рекомендацій аспірантки ґрунтуються на глибокому аналізі вітчизняних і зарубіжних джерел, літератури з питань кримінального права та кримінології. Автором опрацьовано значний масив літератури, що безпосередньо чи опосередковано торкається теми дисертації – 228 джерел. Це свідчить про достатній рівень обізнаності аспірантки у питаннях, які нею досліджуються, та забезпечує відповідний рівень обґрунтованості зроблених нею висновків і пропозицій.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України за 2013–2021 рр.; зведені дані вивчення матеріалів 242 кримінальних проваджень за ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 Кримінального кодексу України (у період 2019–2021 рр.); результати зведеного анкетування 109 суддів та працівників правоохоронних органів (прокурорів, працівників органів досудового розслідування, кримінальної поліції, превенції). У роботі також використано власний досвід роботи дисертантки в органах прокуратури України.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. За своїм змістом і структурою праця Л.М. Барбарош є одним із перших у вітчизняному кримінальному праві та кримінології комплексним та системним дослідженням домашньої злочинності з визначенням ролі прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

До її основних положень, які мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження: обґрунтовано статус прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні шляхом аналізу координаційної діяльності та формулювання системи заходів (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні) запобігання кримінальним

правопорушенням у домашній сфері; запропоновано домашню злочинність розглядати як самостійний об'єкт кримінологічного дослідження; з'ясовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, сукупність ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних) якого впливає на формування індивідуально-профілактичного запобігання серед зазначеної категорії суб'єктів; наведено кримінологічну типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, шляхом виділення за ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування 4 їх основних типів: 1) легковажний; 2) проміжний; 3) агресивний; 4) злісний; розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині антикриміногенного впливу на домашню злочинність шляхом: викладення абз. 2 ч. 1 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в такій редакції: *«Укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не допускається»*; доповнення ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» реченням такого змісту: *«таким напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді»*.

Сформульовані в роботі висновки та пропозиції впроваджено та можуть бути використані у: *правотворчій діяльності* – у процесі підготовки пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України; *практичній діяльності* – для виконання завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Чернігівській області від 07 липня 2022 р.); *науковій роботі* – для подальшого розроблення та наукових досліджень проблематики запобігання домашній злочинності в Україні (акт про впровадження Академії Державної пенітенціарної служби

від 19 грудня 2022 р. № 15-58/a); *освітньому процесі* – під час початкової підготовки кандидатів на посади прокурорів та підвищення кваліфікації прокурорів з метою розвитку професійної компетентності за напрямом виконання завдань координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності (довідка про впровадження Тренінгового центру прокурорів України від 13 січня 2023 р. № 2/1-03/28; акт про впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 28 серпня 2023 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на 6 міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, 1 круглому столі, зокрема: «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020» (м. Чернігів, 23–24 квітня 2020 р.); «Щорічні читання наукової школи «Інтелект» (м. Чернігів, 25 травня 2020 р.); «Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 6 листопада 2020 р.); «Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19» (м. Рівне, 12 жовтня 2021 р.); «Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні» (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 р.); «Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової» (м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р.); «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.).

За результатами розроблення теоретико-методологічних засад дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні (розділ 1 дисертації) аспірантка вірно з'ясувала стан дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні і довела, що проблема домашньої злочинності в Україні взагалі є достатньо актуальною для нашого суспільства, і зокрема, для кожної сім'ї. Завдяки дослідженню стану наукової проблеми і методології вірно сформулювала методологічний інструментарій – як систему наукового пізнання про

причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета. За результатами аналізу досвіду запобігання домашній злочинності (на прикладі досвіду Німеччини, Великої Британії, Швеції, Норвегії, Швейцарії, Ізраїлю, Греції, Італії, Франції) з використанням компаративного методу й методу кримінологічного прогнозування обґрунтовано, що використання Україною позитивних зарубіжних практик запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері надасть можливість знизити її рівень, зважаючи в тому числі на сучасні можливості правоохоронних органів, а також забезпечити дотримання законності й охорону конституційних прав і свобод громадян України за допомогою комплексних заходів антикриміногенного впливу на визначену сферу.

У розділі 2 «Кримінологічна характеристика домашньої злочинності в Україні» визначено, що під станом домашньої злочинності необхідно розуміти сформовану в узагальнених оцінках кількісних та якісних характеристик інформаційну модель цього суспільно небезпечного явища, що відбиває внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції його розвитку. Зазначено, що вжиті правоохоронними та іншими державними органами заходи не дали можливості нейтралізувати основні дестабілізуючі фактори, що обумовили напруженість і подальше ускладнення безпекової ситуації в державі, що позначилось на підвищенні рівня злочинності, у тому числі й домашньої. До кримінальних правопорушень цієї категорії у дослідженні віднесено діяння, передбачені ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 та ін. Кримінального кодексу України. Основна кількість домашньої злочинності вчиняється спонтанно (86 %). Результати вивчення матеріалів 242 кримінальних проваджень засвідчили, що основними проявами фізичного насильства були: синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів (100 %). Щодо географії, в ході дослідження встановлено, що домашня

злочинність загалом має переважно «міський» характер» (68,4 %). З'ясовано, що в реальності домашня злочинність має значно вищі показники, які важко виявити через її високу латентність. Криміногенна ситуація складніша там, де рівень латентності вище, оскільки органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю, не володіють повною інформацією про її стан та працюють без урахування прихованих процесів, що відбуваються у ній. На сучасному етапі латентна злочинність у домашній сфері має явно виражені несприятливі тенденції та потребує розроблення комплексної програми щодо її нейтралізації. Вона формується під впливом низки факторів. Одним із найбільш важливих факторів латентності є небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення в домашній сфері. Відмічено досить високий рівень інтенсивності домашнього насильства серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення: щороку майже кожен п'ятий продовжує свою протиправну поведінку і повторно вчиняє такі дії. Однією з причин цього є неефективна практика реагування з боку судових органів, оскільки домінуючим видом стягнення (93,8 %) залишається накладання штрафу, який вдалося стягнути лише у половині випадків.

У розділі 3 «Заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності в Україні» зазначено, що органи прокуратури України фактично сприяють запобіжному впливу на причини та умови вчинення кривдником кримінального правопорушення в сім'ї і виступають одним із суб'єктів запобігання домашній злочинності. І хоча діяльність прокурора напряду не пов'язана із запобіганням домашній злочинності, але об'єктивно залежить від ефективності реалізації нею основної функції – це захист прав і свобод людини у різних сферах її діяльності. Не виключенням є і домашня сфера. Наголошено, що прокуратура як правоохоронний орган відіграє важливу роль у запобіганні вчиненню кримінального правопорушення у домашній сфері, оскільки її діяльність забезпечується реалізацією встановленої Конституцією України функції обвинувачення, представництва та нагляду, з метою захисту прав і свобод людини. Сформульовано авторське

визначення «домашньої сфери» – це законодавчо врегульоване об'єднання людської спільноти на засадах верховенства права, спільного проживання та виховання дітей, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт і т. п. Обґрунтовано і доведено, що запобігання домашній злочинності на рівні загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів – це система державних і недержавних соціальних та спеціальних заходів, спрямованих на виявлення, усунення та припинення причин і умов, які сприяли вчиненню кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення у домашній сфері, притягнення його (її) до відповідальності, корекція їх поведінки та реабілітація жертв домашньої злочинності. Установлено, що безпосередніми суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання домашній злочинності є працівники органів прокуратури, Національної поліції, служба дільничних офіцерів поліції та підрозділи ювенальної превенції. Для ефективної запобіжної діяльності останніх запропоновано: підвищення їх професійного рівня шляхом забезпечення їх спеціалізації та кваліфікаційної підготовки й перепідготовки, зміцнення дисципліни, удосконалення правового регулювання їх діяльності. Зазначено роль органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад) у запобіганні домашній злочинності та їх комунікація із правоохоронними органами. Однією з умов кримінологічної профілактики щодо запобігання домашній злочинності є ефективна координаційна діяльність органів прокуратури, яка уможливорює об'єднання зусиль державних органів та налагодження координації між ними для досягнення найефективніших результатів.

Дискусійні питання і зауваження. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Барбарош Л.М., разом із тим, не можна не звернути увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні дискусійні положення.

1. У дисертації аспіранткою використано методи дослідження, котрі обрані відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета. Всі вони

кореспондуються з проведеним дослідженням, поряд із тим, варто було б відзначити використання, окрім інших, зокрема, такого спеціального наукового методу, як історико-генетичного. Своєрідність його полягає у тому, що генетичний метод надає можливість природніше і правдоподібніше відтворити досліджуваній об'єкт дослідження. Це досягається шляхом послідовного відтворення минулих часів поведінки кривдника або кривдниці в домашній сфері.

2. Серед положень наукової новизни аспірантка виділяє кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, показує сукупність ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних) які впливають на формування індивідуально-профілактичного запобігання серед зазначеної категорії суб'єктів. Це слушне положення новизни потребує деталізації, оскільки кримінальне правопорушення у домашній сфері вчиняє як кривдник – чоловік, так і кривдниця – жінка. Під час публічного захисту варто довести, що їх протиправні дії зумовлені не тільки детермінантами домашньої злочинності, а також і гендерною складовою.

3. Щодо пропозицій з удосконалення законодавства (підрозділ 3.2 дисертації) неможливо оминати увагою один із головних елементів наукової новизни рецензованої дисертації – сформульовану аспіранткою авторську редакцію – доповнення ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» реченням такого змісту: «таким напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді». В цілому така редакція статті сприймається позитивно, але породжує запитання. Наскільки вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності вплине на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді?

4. Варто було б додатково обґрунтувати у підрозділі 1.2 «Домашня злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження» історико-правові

витоки становлення і розвитку даного явища, оскільки дана пропозиція не виходить за межі досліджуваної проблеми, а навпаки уточнює її зміст.

5. У п. 3 загальних висновків аспірантка завдяки вивченню зарубіжного досвіду переконує нас, що впровадження найкращих зарубіжних практик у вітчизняне правове поле допоможе Україні вирішити низку проблем, що виникають сьогодні в нашій країні у сфері запобігання домашній злочинності. Зокрема, йдеться про розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді тощо. З таким висновком аспірантки варто погодитися. Водночас, виникає слушне запитання. Який орган держави має розробляти правовий механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні? Це зауваження пропонується усунути під час публічного захисту.

Висновок. Усі зазначені зауваження жодною мірою не знижують загальної позитивної оцінки представленого дисертаційного дослідження. В роботі на високому науковому рівні розглянуто складні кримінологічні проблеми протидії та запобіганні домашній злочинності, обумовлені темою дослідження, і висувуються цікаві наукові гіпотези та пропозиції.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора.

Загальний висновок. Дисертація Барбарош Л.М. на тему «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, кримінологічним, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам

«Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами) та наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а її автор, Барбарош Лариса Миколаївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
професор кафедри права та
правоохоронної діяльності
Державного університету
«Житомирська політехніка»
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Іван БОГАТИРЬОВ

Підпис Богатирьова І.
 Засвідчую:
 Учений секретар
 Житомирська політехніка
Богатирьова І.